

İSLÂM MEDENİYETİ

Dini İlmî Fikri
Aylık mecmua

TEMSİLCİLER

Konya: Ali MARAŞLIGİL

Kayseri: İsmail ELİUZ

İzmir: Ali ARSLAN

Erzurum: N. Tayyar TAŞ

★ SAHİBİ

İst. Yüksek İslâm Enst.
Mezunları Cemiyeti Başkanı
Mustafa PEKTUT

★

Haberleşme ve Havale
İSLÂM MEDENİYETİ
P.K.1315

SİRKECİ - İST.

★

İDAREHANE

Nuruosmaniye Cad. No: 8/6
Cağaloğlu — İST.
Telefon: 22 46 02

Tarih: 13.I.1973

Yıl: 3 — Sayı: 27

★ YAZI İŞLERİ MÜD.
Cahid BALTACI

★

★ İDARE MÜDÜRÜ
Hüseyin ERDEM

★

ABONE VE İLAN

Bir yıllık abone 12 sayı 40 TL.
Altı aylık » 6 » 20 TL.
Yabancı memleketlere posta ve
kurtasiye ücreti eklenir.

Her türlü reklâm ve ilanlar özel
tarifeye tabidir.

Dizgi - Baskı

İrfan Matbaası — İST.

Mecmuamızdaki yazılar me'haz gösterilmeden alınamaz.

Gönderilen yazılar basılsın, basılmasın iade edilmez.

Yayınlanmak üzere gönderilen yazılarda gerektiğinde ilâve ve çıkarmalar yapılabilir.

Tasavvuf

HOCA BAHAEDDİN NAKŞBEND

Selçuk ERAYDIN
İst. Yük. İsl. Enst.
Öğretim Üyesi

ADI Muhammed b. Muhammed el-Buhârî'dir. 718/1218 tarihinde Buhâra'ya 9 km. uzaklıkta Kasr-ı Hindüvân (Kasr-ı Ârifân) (1)'da dünyaya geldi (2).

Bahâeddin Nakşbend doğduğu sıralarda Hâcegân Tarikatı şeyhlerinden Hoca Muhammed Baba Semmâsi (ölm. 740/1339) (3) müridleriyle birlikte Kasr-ı Ârifân'a gelmiş ve Nakşbend'i mânevi evlâthğa kabul etmiştir (4). Bu sıralarda yanında bulunan müridi Emir Külâl'e (ölm. 777/1375) dönerek:

«Bu erin terbiyesi sana aittir» demiştir (5).

Bununla beraber her ne kadar Hoca Muhammed Baba Semmâsi, Bahâeddin Nakşbend'i mânevi oğulluğa kabul etmiş, bilâhare tarikat ta'limi Emir Külâl tarafından ifâ edilmiş ise de; O'nun aynı zamanda «Üveysî» oluşu, yani kendisinden çok önce yaşamış bir müridin Abdü'l-Hâlik Gücdüvânî'nin (ölm. 617/1220-21) ruhâniyetinden istifade etmiş olması, büyük bir hususiyet taşımaktadır. Bu sûretle de Hoca Bahâeddin'in hakikatte intisablarının Abdü'l-Hâlik Gücdüvânî'ye olduğunu söyleyebiliriz (6).

Hâcegân silsilesi Hoca Mahmûd İncir Fağnevi (ölm. 670/1271) devrinden Emir Külâl'e kadar «zıkr-i alenî»ye olduğundan, bu silsileye aynı zamanda «aleniye-güyân» derler (7). Halbuki Hoca Bahâeddin Nakşbend, Hoca Abdü'l-Hâlik'in mânevi irşâdının tesiriyle o zamana kadar devam-edeğelen «zıkr-i alenî» yi tamamen terk ederek, «zıkr-i hafî» yi ihtiyar etmiştir (8).

EMİR KÜLÂL müridleriyle birlikte «zıkr-i alenî» ye başladıkları sırada, mecliste hazır bulunan Bahâeddin dışarı çıkar, bu hareketi orada bulunanlar tarafından hiç de hoş karşılanmazdı (9). Bununla beraber, Nakşbend, şeyhi Emir Külâl'e derin bir hürmet besler, hizmetinde bulunmayı arzular, daima emre âmade olduğunu hissettirirdi (10).

Bir gün Emir Külâl halvette bulunurken, beraberinde olan ashâbından bazıları Bahâeddin'in «zıkr-i alenî» ye riâyet etmediğini, bunun yanı-sıra bazı sıfat ve ahvâldaki kusur ve eksikliklerini söyledikleri zaman o cevap vermemiş, nihayet beş yüz müridiyle birlikte Suhâr'da mescid inşâsında bulunurken, bir ara toplantı yaparak, o güne kadar Nakşbend hakkında devam-edeğelen dedikoduları cevaplandırmış ve sözlerine devamla:

«Siz oğlum Bahâeddin hakkında çeşitli nâhoş sözler sarfediyorsunuz ve bazı hareketlerini kusurlu kabul ediyorsunuz. Bu sizin, O'nu anlamadığınızı göstermektedir. Benim O'na teveccühüm boş ve lüzumsuz değildir» diyerek, Nakşben'e olan sevgisini ızhâr etmiştir (11).

Emir Külâl bu konuşmasını müteâkip, dışarıda kerpiç taşımakla meşgul olan Bahâeddin'i de meclise çağırarak ,herkesin huzurunda O'na:

«Oğul Bahâeddin! Hoca Muhammed Baba Semmâsi'nin: —Seni nasıl terbiye ettimse, oğlum Bahâeddin'i de sen o şekilde terbiye et— vasiyetini kusursuz yerine getirdim. Bundan böyle Türk-Tâcîk demeyip müslümanları irşâda çalış» diyerek icâzet verdiğini beyan etmiştir (12)'.

Nakşbendiliğin Ahmed Yesev ile alâkalı sayılması, tarâkat piri Hoca Bahâeddin Nakşbend'in, Yesevi şeyhlerinden Kâsım Şeyh ve Halil Ata ile bir müddet beraber bulunarak, onlardan da feyz almış olmasından dolayıdır (13).

Reşehat'ın beyanına göre Bahâeddin Nakşben önceleri Mevlâna Ârif ile tanışmış ve yedi seen arkadaşlık yapmıştır (14).

Nakşbend'in Halil Ata ile buluşması, kendi ifadesine göre şu şekilde cereyan etmiştir:

Nakşbend bir gün rüyasında Türk şeyhlerinden Halil Ata'nın, kendisini bir der- vişe ısmarladığını görür. Uyandığı zaman rüyasını annesine anlatır. Annesi, Türk şeyhlerinden nasibi olduğunu, onlarla görüşüp istifade edeceğini yorumlar.

Bu hadiseden hemen sonra rüyasında gördüğü derviş ile Buhâra çarşısında kar- şılaşır; kendisinin Halil Ata olduğunu öğrenir, fakat konuşmaz (15).

Akşam eve döndüğü zaman birisi gelerek Halil Ata'nın kendisini evine davet ettiğini söyler (16). Nakşbend meclise geldiğinde rüyasını Halil Ata'ya anlatmak istediğini, fakat O'nun türkçe olarak:

«Senin hatırın benim önümde ayandır» dediğini, bu hadiseden sonra kendisine karşı olan muhabbetinin ziyadeleştiğini zikreder (17).

Sonraları Halil Ata bir müddet Mâverâunnehr sultanı olmuş ve Sultân Halil ünvanını almıştır.

Hoca Nakşbend Halil Ata ile altı sene birlikte bulunmuş (18), O'ndan tarikat adâbını öğrenmiş, vermiş olduğu feyz ile sülûkta çok terakki etmiştir (19).

Reşehat Nakşbend'in iki kere hacca gittiğini, ikinci seferinde Hoca Muhammed Parsâ'nın da beraberinde bulunduğunu, Horasan'a geldikleri zaman Muhammed Parsâ'yı ashabıyla Bever yolundan Nişabur istikametine gönderip, kendisinin Mevlânâ Zeyneddin Ebu Bekr Tâibâdi ile görüşmek için Herat'a geldiğini, üç gün kalarak Zeyneddin ile sohbet ettiğini, bilâhare Hicaz istikametine hareket edip, Nişabur'da müridlerine yetiştğini nakleder (20).

Nakşbend Hicaz dönüşünde bir müddet Merv'de oturup, daha sonraları tekrar Buhâra'ya gelmiş, ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır (21).

Nakşbend'in Kasr-ı Ârifan'da bir mescid inşa ettirdiği, onun damına bizzat sır- tıyla çamur taşıdığı rivayet edilir (22).

Bazı nakillerden Nakşbend'in her zaman Kasr-ı Ârifan'da oturmakla beraber, şeyhi Emir Külâl ile sohbet etmek maksadıyla sık sık Nesef'e gittiği anlaşılmak- tadır. (23)

Emir Külâl hastalığının son demlerinde müridlerine Hoca Bahâeddin'e tâbi olma- larını işaret ettiği zaman, orada bulunanların ekserisi Nakşbend'in «Zikr-i aleni» de kendilerine uymadığını beyan ettikleri zaman Emir Külâl; Bahâeddin'den sâdır olan her hareketin Hakk'ın hikmetine mebni olduğunu söyledikten sonra emrini tekrarla- mıştır. (24)

Hoca Bahâeddin Nakşbend Kasr-ı Ârifan'da hastalayıp, kısa bir müddet sonra, yetmiş üç yaşında olduğu halde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Rebiu'l-evvel pazar- tesi 791/3 mart 1389. (25)

Vefâtına aşağıdaki beyitlerle tarih düşülmüştür:

«Gitti şâh-ı Nakşbend an hâce-i dünya vü din
Ol ki oldu şâh-râh-ı din ü devlet milleti
Oldu çün me'vâ vü menzil âna Kasr-ı Ârifân
Bu sebepten kasr-ı irfân oldu sâl-i rihleti.» (26)

(1) Kasr-ı Hindüvân'ın, Kasr-ı Arîfân olarak değişmesinde Baba Semmâsi'nin büyük rolü olduğu, Nakşebend'in doğumundan önce de bu köye sık sık gelip sohbetlerde bulunduğunu rivayet edilir. (Selâhaddin İbn. Mübârek, Enisü't-Talibin, İst. 1328, s. 16).

(2) Abbasi Halifesi el-Mehdi (158-169/776-786) zamanında Doğu Türkistan, Dokuz Oğuzlar'dan ayrılmış ve M. X. asırdan itibaren islâmiyeti kabule başlamış olan Seyhun Sahasında yaşayan Oğuz Türkleri, bu asrın sonlarına doğru islâm top- raklarına hicrete başlayarak, önce Buhâra yakınlarına yerleşmişlerdi. (Fuad Köp- rülü, İlk Mutasavvıflar, Ank. 1966, s. 157).

H. VII. asrın başlarından itibaren Moğol Tahribatı, Mâverâu'n-Nehr, Harezm ve Horasan'da çok daha şiddetli olmuş, islâm medeniyetinin önemli kültür merkez- lerinden olan ve İmam Buhâri, İbn. Sina ve bunlara mümasil pek çok müfessir, mu- haddis, filozof ve meşâyih yetiştiren Buhâra, Cengiz Han'ın halifesi Ügedey dev- rinde (ölm. 636/1238-39) Moğollar tarafından yağma edilmiştir. (İsl. Ansk. c. II, s. 767).

Prof. Dr. Osman Turan, Cengiz Han'ın şehri 617/1220-21 tarihinde muhasara ettiğini, Cengiz'in, kal'a ve şehrin yıkılmasını emrettiğini, on iki günde yangın ve nef makinalarıyla câmi ve sarayları yakıp yıktıklarını, Kur'an-ı Kerim ve çok sayıda kitapları hendeklere attıklarını, Cengiz Han'ın yangından önce bir câmiin minberine çıkarak, hiddetini ifade eden bir konuşma yaptığını zikreder. (Prof. Dr. Osman Tu- ran, Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İst. 1969, s. 406-407).

Moğollar Buhâra'da bulunan herkesi öldürdüler, şehirden kaçıp kurtulandan birisi:

«Geldiler, yaktılar, yıktılar, öldürdüler, götürdüler ve gitiler» cümlesiyle bu feci durumu ifade etmiştir. (a.esr. s. 407).

Sonraları Hwarezm'li Türk valisi Mahmud Yalvaç zamanında, Buhâra kısmen imâr edildiye de, bir daha eski durumunu kazanamamıştır. (a. esr. s. 407, İslâm Ansk. c. II, s. 767).

Moğol hakimiyetinin ilk senelerinde şehir ve havalisinin nasıl idare olduğu hak- kında elde itimada değer bir bilgi yoktur. 7 receb 761/29 ocak 1273'de Buhâra, İlhan Abakan'ın serdarlarından Nikpey Bahadır'ın kumandası altında İran Moğolları tarafından zaptedilerek yedi gün talan edilmiş, şehir teşlenerek, ahâlisi inhâ edil- miştir. (Hammer Tarihi, Ter. Es'ad Câbir Paşa, İst. 1324, s. 148).

682/1283'de Kaydu'nun emri ile Mes'ud bey şehri yeniden kurmak ve kaçan aha- liyi tekrar getirmek için tedbirler almış, 671/1273'de tahrip edilmiş olan Mesûdiye, yeniden inşâ edilmiş ve kurucusu 688/1289'da burada gömülmüştür. (İsl. Ansk. c. II, s. 767).

Buhâra 716/1316'da İran Moğolları ile, müttefikleri olan Çağatay prensi Ya- savur tarafından bir daha tahrip edilmiş, ahâli zorla memleketlerinden çıkarılarak, Ceyhun'un güneyindeki araziye yerleştirilmiştir. (a. esr. c. II, s. 767).

Çağatay Hânedanı, daha sonra Timur ve Timur Oğulları devrinde Buhâra, Mâ- verâneh'r'in siyasi hayatında mühim bir mevkiye sahip olmamış gibi görünmek- tedir. Şehrin bu devirden evvel ve sonraki siyasi ve dini hayatı hakkında Rusya'da pek çok yazması bulunan «Kitâb-ı Mollazâde» de tafsilatlı bilgi verildiği zikredi- lir. (a. esr. c. II, s. 768).

(3) Hoca Muhammed Baba Semmâsi, Hoca Azizân'ın (ölm. 705, 715/1305, 1315) halifesidir. Râmiten kasabasına bağlı Semmâs köyünde dünyaya geldi. Bu köy Râ- miten'e 9 km., Buhâra'ya 27 km. uzaklıktadır.

Azizân, vefatından az önce Semmâsi'yi kendi yerine geçirmiş ve müridlerine O'na uymalarını vasiyet etmiştir. (Rişehât Ter. s. 47).

(4) a. esr. s. 60, Nefehât ter. s. 418, Selâhaddin İbn. Mübârek, a.g.esr. s. 16.

Kaynaklarda ceddinin kim olduğundan bahsedilmemiştir. Sadece Enisü't-Talibin: Hoca Baba Semmâsi'nin, Bahâeddin Nekşebend doğduktan üç-dört gün sonra Kasr-ı Arîfân'a uğradığını, Nakşebend'in habasının O'na aşırı sevgisi bulunduğunu, günlünden, oğluyla birlikte Semmâsi'nin meclisine gitmeyi arzularığını, içeriye gir- diği zaman Semmâsi'nin, kucakındaki yavruya bakarak:

— Bu bizim mânevi evlâdımızdır, dediğini; bu sırada yanında bulunan Emir Külâl'e dönerek, ileride çocuğun terbiyesiyle meşgul olmasını emrettiğini rivâyet eder. (a.g.esr. s. 16).

(5) Emir Külâl, Hoca Muhammed Semmâsi'nin halifelerinin en ileri gelenle-

rindendir. Suhar'da dünyaya gelmiştir. Külâl ora halkının lisanında çömlükçi mânasına gelir.

Genç yaşlarında güreşle meşgul olmuş, Baba Semmâsi ile tanışmaları da bir güreş müsabakasında vuku' bulmuştur.

Bu tanışmayı müteakip Emir Külâl haftada iki kere —pazar ve perşembe günleri— Hoca'nın sohbetinde bulunmak için Suhar'dan Semmâs'a gelirdi. Suhar ile Semmâs arası takriben 45 km. dir.

Emir Külâl emir ve irşad mertebesine ulaşmaya kadar bu minvâl üzere hareket etmiş, Baba Semmâs'ın vefatından sonra, tarikat postuna oturmuş ve 777/1375 tarihinde Suhar'da vefat etmiştir. (Reşehat ter. s. 48-49).

(6) Nefehat ter. s. 418, Reşehat ter. s. 60, Muhammed İbn. Abdillâh Hâni, Behcetü's-Seniyye Fi Âdâbit-Tarikati'l-Aliyyeti'l-Hâlidîyye en Nakşbendiyye, Kahire, 1319, s. 65.

Abdü'l-Hâlik Gücdüvânî Buhâra'ya 54 km. mesafede Gücdüvân köyünde dünyaya gelmiş ve 617/1220-21'de yine orada vefat etmiştir.

(7) Reşehat ter. s. 60.

(8) a.esr. s. 60, Nefesat ter. s. 418, Nasrullah Bahâî, Risâle-i Bahâriyye, İst. 1328, s. 7.

(9) Reşehat ter. s. 30, 90.

(10) a.esr. s. 60, Nefehât ter. s. 418.

(11) Reşehat ter. s. 60.

(12) a.esr. s. 60.

Nakşbend'in gençliğini ve Hoca Baba Semmâsi ile olan münasebetini sadece Enisü't-Tâlibin'de görebiliriz. Bu kitabın beyânına göre; Bahâeddin on sekiz veya daha fazla yaşta iken, ailesinin kendisini evlendirmeyi çok arzuladıklarını, bu sırada Hoca Semmâsi'yi de davet etmek istediklerini, bu vesile ile kendisini Semmâsi gönderdiklerini anlatır.

Nakşbend Semmâs'a geldiği zaman Hocanın sohbetlerine iştirak etmiş, sohbetin kendisinde sağladığı huzuru müteakip mescide koşup, iki rek'at namaz kılarak Allah'a:

— İlahî! belâ yükü çökmeye kuvvet ver, bana ihsan ve inâyet eyle diye tazarrû ve niyâzda bulunmuştur.

Daha sonra Bahâeddin sabah namazını müteakib, yaptığı duânın şeyhe malûm olduğunu ve kendisine:

— İlahî! Senin rızana uygun olan ne ise, onu bu zayıf kuluna ihsan eyle, diye duâ etmesi gerektiğini, zira her zaman Hakk'ın rızasını kazanmayı gaye bilen kimseye belâ erişmeyeceğini; şâyet kendisi bir dostuna belâ gönderirse yine kendi inâyetiyle o dostuna kuvvet ve tahammül ilsan edeceğini, ihtiyarıyla belâ istemekte güçlük olduğunu, bu hususta küstahlık etmemek gerektiğini söylediğini zikreder. (a.g.esr. s. 18).

Daha sonra Nakşbend Semmâsi'nin vefatını müteakip, babasının kendisini Semerkant'a götürdüğünü, oradaki dervişlerin sohbetlerine iştirak ettiğini, hepsinin hüsn-i teveccühünü kazandığını ve tekrar Buhâra'ya Kasr-ı Ârifan'a döndüğünü söyler. (a.esr. s. 18).

(13) Fuad Köprülü, a.g.esr. s. 92.

(14) Reşehat ter. s. 61.

(15) a.g.esr. s. 61, Nefehat ter. s. 418, Makamât-ı Nakşbend, s. 19-20, İbn. Mübarek, a.g.esr. s. 20.

(16) Nefehat ter. s. 419.

(17) a.esr. s. 419, Reşehat ter. s. 61, İbn. Mübarek a.g.esr. s. 20.

(18) Nefehat ter. s. 419, İbn. Mübarek, a.g.esr. s. 20, Reşehat ter. s. 61. (Reşehat, Hoca Nakşbend'in Halil Ata ile birlikte on iki sene kaldığını nakleder. a.esr. s. 61).

(19) a.esr. s. 61, Nefehat ter. s. 419, İbn. Mübarek, a.g.esr. s. 20.

(20) Reşehat ter. s. 61.

(21) a.esr. s. 61.

(22) a.esr. s. 61, İbn. Mübarek, a.g.esr. s. 37.

(23) Reşehat ter. s. 62, Nefehât ter. s. 428, İbn. Mübarek, a.g.esr. s. 38.

(24) Reşehat ter. s. 61.

(25) a.esr. s. 62, Nefehat ter. s. 428.

(26) Reşehat ter. s. 63.